

2. Гуртовий Г. Зодчий – академік з Волині / Г. Гуртовий // Радянська Волинь. – 1988. – 2 серпня. – С. – 4.
3. Кириков Б. Палаццо на Невском / Б. Кириков // Строительный рабочий. – 1972. – № 36. – С. – 11.
4. Космачевский Г. М. М. Перетяткович (Некролог) / Г. Космачевский // Новое время. – 1916. – 24 мая.
5. Российский государственный исторический архив (РГИА). Ф. 789. Оп. 12. Д. 100. Л. 7.

МОРСЬКІ ПОХОДИ ЗАПОРОЖЦІВ ПРОТЯГОМ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI-XVIII СТ.

Зозуля Руслан, 10 клас, Славутський обласний спеціалізований ліцей-інтернат поглибленої підготовки учнів у галузі науки, Хмельницька область
Науковий керівник: Гринько Андрій Іванович,
вчитель історії та правознавства

Морські війни козаків, без сумніву, належать до найславетніших сторінок історії українського військового мистецтва. З'явившись на морі ще в кінці XV ст., українські козаки швидко стали досвідченими „морськими вовками”, а вже на початку XVII ст. набули слави найдошкульніших ворогів турецького флоту в Чорному та Азовському морях. Своєю вправністю в морському бою, відчайдушністю й дотепністю при штурмах прибережних фортець козаки викликали непідробне захоплення в сучасників.

Найважливішим джерелом з історії морських походів козаків іноземного походження є спогади французького інженера-фортифікатора Гійома де Боплана [1]. Чимало цінної інформації містять літописи Самійла Величка [2], Самовидця [5], „Історія Русів” [4], які є яскравим висвітленням козацької епохи. Зокрема, детально в них відображені документи періоду національно-визвольної революції українського народу 1648-1676 рр.

Історію морських походів козаків вивчали А. Агафонов [7], О. Апанович [8-11], В. Брехуненко [12-13], В. Голобуцький [14-16], О. Гуржій [17,18] В. Корнієнко [20], В. Сергійчук [22,23], М. Сокульський [24, 25], В. Флоря [26], Д. Яворницький [28] та ін. З досліджень іноземних авторів варто відзначити роботи П. Меріме [21] та П. Шевальє [27] та ін.

Головним противником козаків на морі була Османська імперія, яка мала наймогутніший на Чорному морі флот. Польський уряд, за винятком кількох поодиноких випадків фінансування козацького флоту, протидіяв його створенню. Побудова човнів, їх оснащення та озброєння проводилися за кошти Запорозької Січі. Козацький флот складався з річкових і морехідних човнів [13, с. 23-27]. Перші козацькі військові флотилії з'явилися в кінці XV ст. [19, с. 178]. Перша звістка про військові дії козацьких човнів датована 1492 р., а вже у 1499 р. кримський хан Мангли-Гірей скаржився на часті навідування козацьких човнів під Очаків, де козаки „багато лиха чинять”. Головним об'єктом атак козацької флотилії стала в ті часи Таванська переправа на Дніпрі. Сюди козаки навідувалися в 1502/1503, 1504, 1510 рр. [13, с. 36].

Перша половина XVII ст. вважається періодом найвидатніших та наймасштабніших морських походів козаків. Вже в перші роки XVII ст. козаки, кількість яких в Україні зросла до 40 тис., голосно заявили про свої претензії потіснити Туреччину на Чорному морі [23, с. 102]. З 1613 р. оголосивши туркам справжню морську війну, яка принесла їм славу „господарів Чорного моря” [13, с. 48].

Ціла епоха в організації та проведенні морських походів пов'язані з постаттю П. Сагайдачного, який розробив стратегію цієї війни. Основним напрямком козацького наступу на турецькі володіння були береги Анатолії та Малої Азії, хоч козацькі судна-чайки з'являлися й поблизу берегів Африки. Ставилася завдання: послабити військову силу ворога, знищити його флот, зруйнувати найважливіші порти [10, с. 52].

Наприкінці 1625 р. після повстання на Україні проти польської шляхти було укладено Куруківський договір, яким Річ Посполита забороняла дніпровській вольниці „воювати турків” на морі [6, с. 169]. При цьому передбачалося знищення козацького флоту, чого зробити так і не вдалося.

Походи початку 40-х рр. стали заключним акордом феєричної морської епопеї українських козаків першої половини XVII ст. З початком визвольної війни українського народу проти польської шляхти морські походи запорожців по суті припиняються, що відповідало умовам договору Богдана Хмельницького з кримськими татарами, які прийшли йому на допомогу [23, с. 130-132].

Після укладення договору між Богданом Хмельницьким та Російською державою, козацьке військо стало частиною російської армії і було включене у стратегічні плани російсько-українського командування. Запорожці мали постійно створювати загрозу тилам союзника Речі Посполитої – кримського хана з тим, щоб затримати в Криму орду [26, с. 128-129].

Значну роль російське командування відводило запорізькій флотилії підчас російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Козацькі човни в складі новоствореної Дніпровської флотилії мали протистояти турецькому флоту в Чорному морі. На Азовському морі бойові дії вела Азовська флотилія, до складу якої входили й струги донських козаків [13, с. 71]. Росія не погребувала використати козаків під час нової війни з Туреччиною (1787-1791 рр.), зокрема й на морі. Колишні запорожці, з яких сформували Чорноморську веслувальну флотилію, знову виявилися найудатнішими в морській війні [13, с. 73].

Отже, історична необхідність викликала до життя козацький флот, який став здійснювати регулярні морські походи. Султанові довелося відволікати на морську війну з козацькими флотиліями доволі серйозні військові сили та економічні ресурси. Національно-визвольна війна під орудою Богдана Хмельницького, а потім кривава Руїна 1658-1676 рр. на довгі три десятиліття поглинули козацькі сили. За тих обставин про морські походи не могло бути й мови. Козацтво мусило самотужки протистояти на морі грізному суперникові. Але наперекір усім обставинам воно зуміло перетворитися на грізну морську потугу, яка не втрачала свого військового значення аж до початку XIX ст.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боплан, Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Пер. з фр., приміт. та передм. Я. І. Кравця. – Львів: Каменяр, 1990. – 301 с.
2. Величко С.В. Літопис. – В 2-х т. / Переклад з книжної української мови, вст. стаття, комент. В.О. Шевчука. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1. – 371 с. – Т.2. – 642 с.
3. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. – К.: Дніпро, 2006. – 976 с.
4. Історія Русів / Укр. пер. І. Драча. – К.: Веселка, 2001. – 366 с.
5. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка, 1971. – 205 с.